

УДК 339.56

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-5-67>**Рахман М.С.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна***Штих Є.А.***студентка економічного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна***Rakhman Mahbubur***PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Marketing, Management and Entrepreneurship,
V.N. Karazin Kharkiv National University***Shtykh Yevheniya***Student of Economic Faculty,
V.N. Karazin Kharkiv National University*

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

RESEARCH OF THE MAIN INDICATORS OF FOREIGN TRADE OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті виявлено об'єктивну необхідність дослідження зовнішньої торгівлі України. Проаналізовано основні показники, що характеризують стан зовнішньої торгівлі країни: експорт та імпорт товарів і послуг. Виявлено роль держави на зовнішню економіку України. Охарактеризовано вартісні обсяги експорту та імпорту товарів і послуг. Проведено динамічний аналіз експорту та імпорту товарів і послуг, визначено сальдо загальне та за кожною структурною одиницею, досліджено географічну структуру експорту, проведено аналіз слабких та сильних сторін зовнішньої економіки України та чинників, які на це впливають. Дано прогноз експорту на основі даних за останні п'ять років за допомогою методу екстраполяції. Визначено головні причини екстенсивного розвитку зовнішньоторговельних процесів в Україні. Виявлено перспективні напрями стимулювання експортоорієнтованого виробництва та зменшення рівня імпортозалежності в Україні. Визначено методи поліпшення стану зовнішньої торгівлі на майбутній період.

Ключові слова: зовнішня торгівля, світовий ринок, товари, послуги, експорт, імпорт, торговельне сальдо, зовнішньоторговельний обіг, конкурентоспроможність, експортний потенціал.

АННОТАЦИЯ

В статье выявлена объективная необходимость исследования внешней торговли Украины. Проанализированы основные показатели, характеризующие состояние внешней торговли страны: экспорт и импорт товаров и услуг. Определены роль государства и влияние на внешнюю экономику Украины. Охарактеризованы стоимостные и физические объемы экспорта и импорта товаров и услуг. Проведен динамический анализ экспорта и импорта товаров и услуг, определено сальдо по каждой структурной единице, исследована географическая структура экспорта, проведен анализ сильных и слабых сторон внешней экономики Украины и факторов, которые на это влияют. Определены главные причины экстенсивного развития внешнеторговых процессов в Украине. Выявлены перспективные направления стимулирования экспортоориентированного производства и уменьшения уровня импортозависимости в Украине. Определены методы улучшения состояния внешней торговли на будущий период.

Ключевые слова: внешняя торговля, мировой рынок, товары, услуги, экспорт, импорт, торговое сальдо, внешнеторговый оборот, конкурентоспособность, экспортный потенциал.

ANNOTATION

In the article the objective need for the study of Ukrainian foreign trade has been revealed. Ukraine has open economy, with the share of foreign trade in the others countries. Foreign trade in goods and services plays an important role in shaping the country's GDP. Ukraine is the 50th largest export economy in the world and the 39th most complex economy according to the Economic Complexity Index (ECI). Today, Ukraine is at a stage where economic and trade integration with the European community is inevitable. And at the moment, Ukraine is a transition country. Foreign economic activity has always been and remains an important component of social development of Ukraine. Ukraine seeks to take a proper place in the processes of economic integration. In the international division of labor Ukraine is allocated above all raw materials, capital and materials-intensive industries. Today, Ukraine is the most diverse exporter of sunflower oil, corn, ferrous semi-finished products. The topic are relevance to Ukraine because foreign trade is an important component of Ukraine's economy and economic relations with other countries. The main foreign trade indicators of the country have been analyzed this is export and import of goods and services. The role of the state and the influence of Ukraine foreign trade have been determined. During the research, value and physical volumes of exports and imports of goods and services have been characterized. We conducted a dynamic analysis of exports and imports of goods and services. The balance for each structural unit have been determined. The geographic structure of exports have been investigated. An analysis of the strengths and weaknesses of the external economy of Ukraine and the factors that affect it have been conducted. The main reasons for the extensive development of foreign trade processes in Ukraine have been determined. Promising areas of export production stimulation and reduction of import dependence in Ukraine have been detected. Methods for improving the state of foreign trade for the future period have been defined. So it is important to explore foreign trade of Ukraine and identify deficiencies in the functioning and trends of future development.

Key words: foreign trade, world market, goods, services, export, import, trade balance, foreign trade turnover, competitiveness, export potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Залучення вітчизняної

економіки до світових глобалізаційних заходів сприяє розширенню можливостей України щодо здійснення торговельних операцій на міжнародних ринках. Попри сприятливі ззовні умови для розвитку зовнішньої торгівлі існують перешкоди внутрішнього характеру: політичний конфлікт на сході країни, погіршення економічних відносин із Росією, кризовий стан економіки держави. Отже, змінюються умови й можливості співпраці вітчизняних підприємств із закордонними партнерами. Окремі напрями міжнародної торговельної співпраці стають тривалими, формують закономірності їхнього розвитку, інші носять короткостроковий характер, відображаючи певні тенденції співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Велика плеяда науковців розглядає питання з приводу дослідження зарубіжної торгівлі, проводять аналіз показників її зовнішньоекономічної діяльності, зокрема такі, як Ю.Г. Рубана, В.П. Далик, Н.І. Дуляба, Є.І. Войнова, А. Мазаракі, Т. Мельник та ін. Суттєвий внесок у формування теоретико-методологічного та практичного підґрунтя комплексної оцінки показників зовнішньої торгівлі належить відомим ученим, таким як І.І. Дахно, Н.В. Федірко, А.А. Константинова, Н.В. Крилова, І.І. Павленко, О.В. Варяниченко, Н.А. Навроцька.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є проведення аналізу зовнішньої торгівлі України та виявлення основних тенденцій розвитку експортно-імпорتنих операцій в Україні, створення прогнозу на 2019 р. на основі статистичних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Українська економіка глибоко інтегрована до глобальної системи міжнародного поділу праці й як продавець, й як покупець товарів і послуг. За таких обставин стан зовнішньої торгівлі має надзвичайно велике значення для економічного розвитку нашої держави. Вітчизняна зовнішня торгівля розвивалася одночасно під впливом минулого багату міжнародних економічних відносин України й новітніх геоекономічних і геополітичних тенденцій. Існують деякі негативні тенденції розвитку, адже зовнішньоторговельне сальдо останні два роки має від'ємне значення, тому зараз важливо виділити напрями постановки цілей зовнішньої торгівлі, чинники впливу на зовнішню торгівлю та їх вагомість.

Зовнішня торгівля – це специфічний сектор економіки окремої держави, суб'єктами якого сьогодні є підприємницькі структури, пов'язані з реалізацією товарів (послуг, ідей) на зарубіжних ринках і частини зарубіжного товару на національному ринку. Зовнішня торгівля України є об'єктом національного державного регулювання і пов'язана з торговельним балансом країни.

Суб'єкти зовнішньої торгівлі можна розподілити на декілька груп. По-перше, це прямі суб'єкти,

які здійснюють безпосередньо експортно-імпорту операцію і виступають відповідно продавцем та покупцем. Такими суб'єктами є фізичні та юридичні особи різної форми власності, банки, держави, міжнародні організації. Особливістю зовнішньої торгівлі є участь допоміжних суб'єктів. До них належать транспортні компанії, банки, страхові компанії, митні органи, фрахтові компанії, консалтингові компанії, посередники, біржі, аукціони. Об'єктами зовнішньої торгівлі виступають товари та послуги, які територіально знаходяться за межами розташування покупця [1, с. 55].

Зовнішня торгівля України поділяється на експортну (вивізну) – рух товарів або послуг від українського виробника до іноземних споживачів та імпорту (ввізну) – рух товарів/послуг від іноземного виробника до українських споживачів. Здійснюється вона на основі Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [2].

Зовнішня торгівля товарами і послугами відіграє важливу роль у формуванні ВВП країни, стимулюванні розвитку економіки України. Отже, заходи щодо її розвитку посідають важливе місце у системі заходів щодо подолання кризових явищ та посткризового відновлення економіки. Аналіз тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі відображає переважно негативне зростання дефіциту зовнішньоторговельного балансу, зниження експорту та погіршення його структури, зростання імпортозалежності країни. Знання основних чинників виникнення окреслених проблем повинно бути рушієм для вирішення на всіх рівнях організації зовнішньої торгівлі – від товаровиробника до держави. Аналіз тенденцій та закономірностей розвитку зовнішньої торгівлі України та чинників, що їх спонукали, дає змогу визначити основні перспективи її подальшого розвитку.

Аналізуючи загальний вартісний обсяг експорту та імпорту товарів і послуг в Україні (табл. 1), можемо відзначити наявність як позитивних, так і негативних тенденцій.

Станом на 2014 р. загальний експорт становив 65,4 млрд. дол. США, у тому числі експорт товарів – 53,9 млрд. дол. США та експорт послуг – 11,5 млрд. дол. США. Водночас загальний імпорт становив 60,8 млрд. дол. США, у тому числі імпорт товарів – 54, 2 млрд. дол. США, імпорт послуг – 6,4 млрд. дол. США. Наступні два роки спостерігалися тенденція до зниження обсягу експортованих товарів та помірний ріст обсягу імпорту. У 2017 р. експорт виріс на 7,7 млрд. дол. США, а імпорт, відповідно, на 10,4 млрд. дол. США. Товарів імпортовано на 6,4 млрд. дол. США більше, ніж експортовано. У 2018 р. обсяги експорту виросли до 58,9 млрд. дол. США, коли імпорт досяг значення 63,5 млрд. дол. США.

Просліджувавши за динамікою зовнішньоторговельного сальдо (табл. 2), можна побачити, що до 2017 р. загальний експорт переважав імпорт, але експорт саме товарів переважав

Таблиця 1

Експорт та імпорт товарів та послуг України за 2014-2018 рр., тис дол. США

Рік	Експорт, усього	У тому числі:		Імпорт, усього	У тому числі:	
		експорт товарів	експорт послуг		імпорт товарів	імпорт послуг
2014	65422539,8	53901689,1	11520850,7	60801845	54428716,9	6373128,1
2015	47863803,9	38127149,7	9736654,2	43039465,4	37516443	5523022,4
2016	46229710,9	36361711,2	9867999,7	44576309,9	39249797,2	5326512,7
2017	53979105,5	43264736	10714369,5	55083322,8	49607173,9	5476148,9
2018	58972937,6	47334987	11637950,6	63496388,2	57187578	6308810,2

Джерело: [3]

Таблиця 2

Зовнішньоторговельне сальдо товарів та послуг України за 2014-2018 рр., тис дол. США

Рік	Сальдо	У тому числі	
		за товарами	за послугами
2014	4620695	-527027,8	5147722,6
2015	4824339	610706,7	4213631,8
2016	1653401	-2888086	4541487
2017	-1104217	-6342437,9	5238220,6
2018	-4523451	-9852591	5329140,4

Джерело: [3]

імпорт лише в 2015 р. Щодо послуг, то ситуація є більш стабільною: Україна більше експортує послуг на зовнішній ринок, аніж імпортує для власного використання (рис. 1).

Економічна ситуація, що склалася станом на 2015 та 2016 рр., була несприятливою для експортних відносин. Кризовий чинник став достатньо вагомими, щоб знизити обсяги експортованих товарів. Деякі товари вигідніше стало імпортувати, ніж випускати всередині країни, або ж просто не існувало альтернативних виробників таких товарів в Україні. В останні роки Україна все ж намагається встановити попередні показники, збільшити обсяги експортова-

них послуг та товарів, але такої цілі на даний момент не було досягнуто. Більшість товарів, що виготовляють в Україні, використовуються для забезпечення потреб внутрішнього ринку.

Після дослідження товарної структури експорту України були отримані такі результати: усього з 15 товарів найбільшу частку має категорія «недорогоцінні метали та вироби з них» – 33%, обсяг експорту – 1087 361 тис дол. США. Потім йде категорія «продукти рослинного походження» – 30%, обсяг експорту – 1013646 тис дол. США. Наступними є категорії «машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання» та «готові харчові

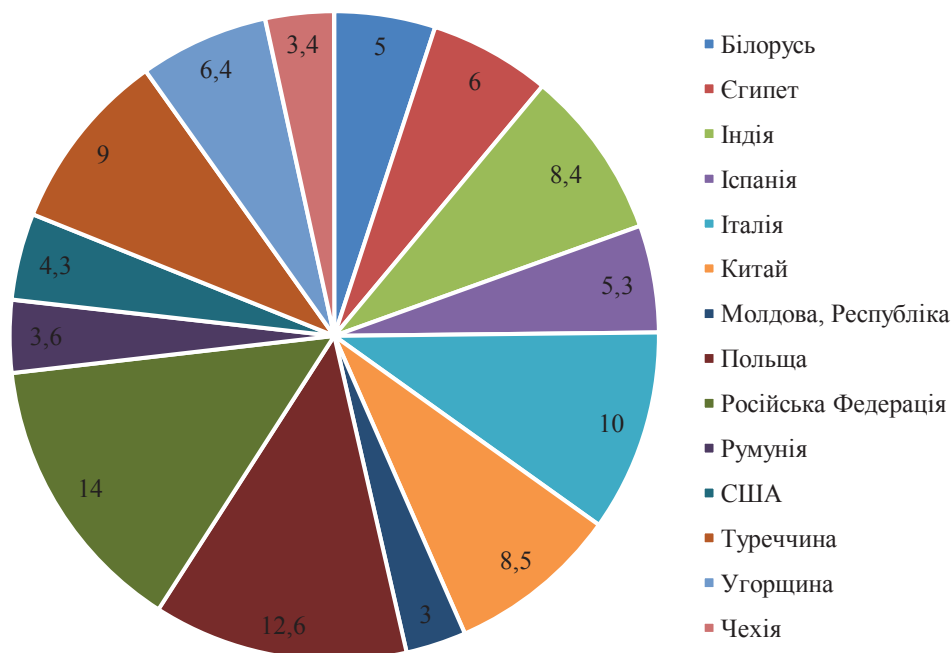

Рис. 1. Географічна структура експорту України за 2018 р.

Джерело: [3]

продукти» – 9%, відповідно обсяги експорту – 312285,3 та 285138,8 тис. дол. США.

Незначна частка експорту припадає на такі категорії товарів, як «деревина і вироби з деревини», «продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «живі тварини; продукти тваринного походження», «різні промислові товари», «засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби», які мають частку від 4% до 1%, усі інші види становлять частку експорту менше ніж 1%.

На основі даних сайту Державної служби статистики України про експорт із 2014 по 2018 р. та прогнозування методом екстраполяції було побудовано модель експорту товарів та послуг до 2020 р. (рис 2).

На побудованому графіку можна бачити, що прогнозні дані експорту на 2019 р. становили 41,4 млрд. дол. США, на 2020 р. – 40,6 млрд. дол. США, коефіцієнт варіації становив 2,8%. Дана тенденція знижується, тому в Україні потрібно провести спеціальні заходи, які допомогли б виправити дану тенденцію зниження обсягів експорту в 2019-2020 рр.

Стратегічний розрив на основі прогнозу становить 2,8%, отже, за сприятливих умов обсяг експорту в 2020 р. може збільшитися на 2,8 млрд. дол. США, за несприятливих, навпаки, – зменшитися на той же фіксований обсяг.

Дана тенденція також зумовлена впливом політичних, економічних, соціально-культурних та технологічних чинників на безпосередньо зовнішню торгівлю. Вплив даних чинників є як позитивним, так і негативним для нинішнього стану експорту (рис. 3).

Отже, за усунення негативного впливу зазначеного вище та підтримки позитивних чинників, що впливають на зовнішню економіку країни, можна поліпшити стан українського експорту та знизити імпортозалежність країни.

Рекомендується проводити заходи поліпшення економічного стану, спрямовувати їх на збільшення обсягу можливого експорту.

Для цього пропонується розвивати такі сфери, як інформаційні та комунікаційні технології, харчову промисловість, машинобудування, послуги реклами та туризму.

Оскільки у світі зараз найбільш розвинута така сфера економіки, як надання послуг, Україна може спрямувати свої зусилля на розширення експорту саме у цій сфері для досягнення збільшення обсягу всього сумарного експорту.

Також рекомендується зменшити залежність від імпорту ресурсів, що призведе до зниження собівартості продукції та планування більшого випуску для експортування.

Сьогодні Україна – країна сировинного експорту та найбільший експортер соняшникової олії, напівфабрикатів чорного металу, кукурудзи, залізної руди та пшениці.

У зв'язку з високим рівнем відкритості економіки України та залежності її експорту від сировинних цін на світових ринках доцільно здійснювати диверсифікацію товарної структури, а саме: нарощувати експорт продукції із середньою та високою доданою вартістю, тобто готової продукції, шляхом зниження вивізного мита на певні групи товарів. Орієнтація на імпортозаміщення паливно-енергетичних ресурсів зменшить залежність від сировинного імпорту та маніпулятивного впливу країн-експортерів. За оцінками експертів Українського інституту майбутнього, для повного самозабезпечення України нафтою та нафтопродуктами необхідно близько 17 млрд. дол. протягом трьох-п'яти років. Для підвищення торговельної конкурентоспроможності необхідним є, насамперед, подальше впровадження електронного обліку експортно-імпортних операцій, що зменшуватиме корупційний складник митниці.

Україна повинна розвивати такі сфери промисловості, як інформаційні та комунікаційні технології, харчова промисловість, машинобудування, послуги реклами та туризму. Приблизно 80% загального українського експорту припадає на традиційні українські товари: продукцію

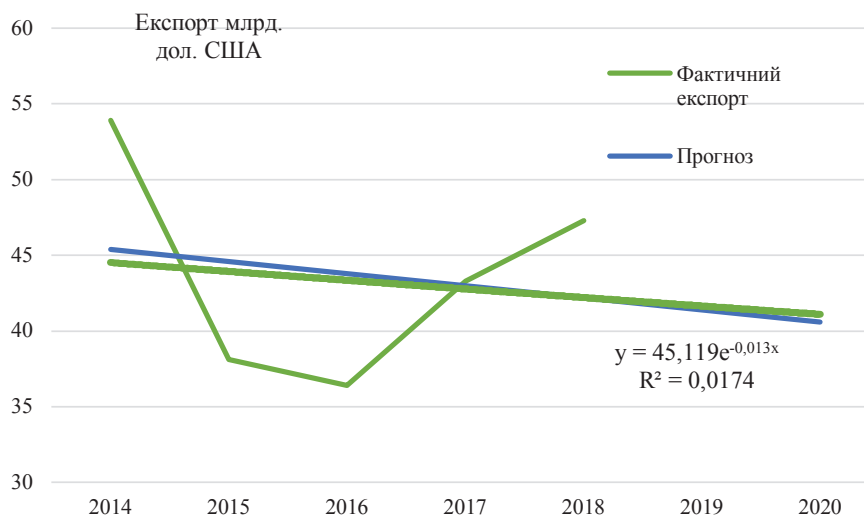

Рис. 2. Графік фактичного і прогнозного експорту за 2014-2020 рр.

Рис. 3. Факторний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі

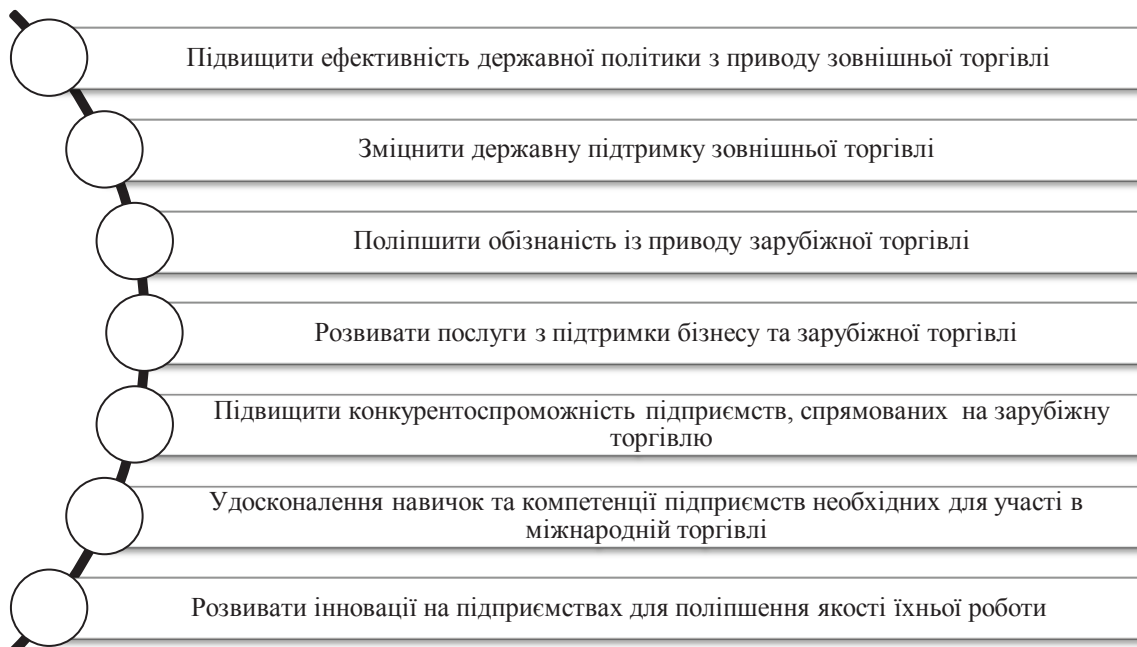

Рис. 4. Методи поліпшення зовнішньої торгівлі України

сільського господарства, металургію, машинобудівну та мінеральну продукцію. Через припинення торгівлі з Росією Україна змушена в екстреному порядку перепрофілюватися на роботу

на інших ринках. Велика частина українського експорту сьогодні орієнтується на європейський ринок, а також на ринки Індії та Єгипту. Влада також планує створити низку організацій, які

будуть допомагати українським підприємствам освоювати нові ринки збуту [4-5].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Через системну внутрішню та світову фінансово-економічну кризу в 2015-2016 рр. обсяги експорту досягли рівня 2005-2006 рр. У 2017-2018 рр. у результаті стабілізації основних експортних ринків України відбулося поступове відновлення експорту. Для України характерні низькі показники експорту високотехнологічних товарів та послуг. Це віддзеркалює недосконалу структуру конкурентних переваг української економіки, яка базується, передусім, на цінових чинниках та порівняльних перевагах у вартості природних ресурсів та робочої сили. При цьому не використовуються належним чином наявні високотехнологічні можливості окремих галузей промисловості.

Розвиток виробництва товарів із високою доданою вартістю є головним пріоритетом у створенні бази для нарощування обсягів та поліпшення структури українського експорту в напрямі збільшення в ньому питомої ваги високотехнологічних товарів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рубана Ю.Г. Зовнішня торгівля: виклики і перспективи: процеси, результати, перспективи. *Біла книга державної політики*. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. С. 55.
2. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 21 вересня 2019 р.).
3. Зовнішня торгівля товарам та послугами за 2014–2018 рр. URL : https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/zed.htm (дата звернення: 21 вересня 2019 р.).
4. Далик В.П., Дуляба Н.І. Зовнішня торгівля України: реалії та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 7. 113 с.
5. Войнова Є.І. Міжнародні економічні відносини : навчальний посібник. Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2015. 305 с.

REFERENCES:

1. Ruban Yu.G. (2011) Zovnishnya torhivlya: vyklyky i perspektyvy: protsesy, rezul'taty, perspektyvy. Bila knyha derzhavnoyi polityky [Foreign trade: challenges and prospects: processes, results, prospects. White Paper on Public Policy]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, p. 55.
2. Pro zovnishn'oeconomichnu diyal'nist' : Zakon Ukrayiny vid 16 kvitnya 1991. [On Foreign Economic Activity: Law of Ukraine of April 16, 1991] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (accessed 21 September 2019).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Zovnishnya torhivlya tovaram ta posluhamy.[Foreign trade in goods and services], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. Available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/zed.htm (accessed 21 September 2019).
4. Dalyk V.P. Dulyaba N.I. (2015) Zovnishnya torhivlya ukrayiny: realiyi ta perspektyvy rozvytku [Foreign Trade of Ukraine: Realities and Prospects for Development] Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, vol. 7, p. 113.
5. Voynova Ye.I. (2015) Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: navchal'nyy posibnyk[Voinova EI International economic relations: a textbook] Odessa: Odessa National University Mechnikova, 305 p.